

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри цивільного,
нотаріального та виконавчого процесу Національного університету

“Одеська юридична академія”

Дрогозюк Крістіни Борисівни

на дисертаційну роботу Кожевнікової Аліси Вікторівни

«Електронні технології у цивільному та виконавчому процесі в умовах

сталого розвитку»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

з галузі знань 08 «Право»

за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження не викликає жодних сумнівів. В умовах сталого цифрового розвитку у всіх сферах життя, невідворотним є й розширення використання електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі, зокрема, збільшення електронних реєстрів та баз даних, що забезпечують процесуальну діяльність судів загальної юрисдикції, органів та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів. Застосування електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі дозволяє покращити доступ до правосуддя та до примусового виконання рішень, зробити цивільний та виконавчий процеси більш ефективнішими та прозорими. Зокрема, впровадження електронних технологій у діяльність судів має велику значущість у функціонуванні судової системи, бо це дозволить громадянам, а також іншим суб'єктам правовідносин забезпечити доступ до інформації про діяльність судів і тим самим істотно підвищить рівень довіри громадян до правосуддя.

Як наслідок, розвиток електронного судочинства є одним із найпріоритетніших як у контексті підвищення ефективності судової системи, так і в контексті вдосконалення державного устрою загалом.

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією 24 лютого 2022 р., дещо зміцнила думку про необхідність закріплення безпаперової або електронної форми судочинства, через складність доступу до суду через те, що багато громадян поїхало закордон і досі не мають змоги повернутись в Україну для участі у судових засіданнях, подання паперових документів до суду тощо. В умовах воєнного стану, при примусовому виконанні судових рішень і рішень інших органів значення використання сучасних електронних сервісів є не менш важливим та свідчить про потребу удосконалення існуючих процедур пошуку майна боржника, звернення стягнення на майно боржника, зокрема за виконавчими провадженнями про стягнення заборгованості, а також збільшення відсотків фактично виконаних судових рішень. Зокрема, авторкою аргументовано нагальну потребу застосування «штучного інтелекту» у виконавчому процесі, що полягатиме у переході до повної автоматизації процесу примусового виконання судового рішення або рішення іншого органу за блоком виконавчих документів про стягнення боргів.

Метою дисертаційної роботи є визначення теоретико-правових засад використання електронних технологій у цивільному та виконавчому процесах та їх практичної реалізації в умовах сталого розвитку та обґрунтування способів і напрямів розвитку та удосконалення законодавства в цих сферах (с. 22 дисертації).

Відповідно до зазначеної мети дисертанткою сформульовано десять завдань.

Вивчення змісту дисертаційного дослідження довело, що мета й завдання, які були поставлені дисертанткою, були повною мірою досягнуті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету в рамках науково-дослідних тематик кафедри адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету «Взаємодія галузей права в умовах сталого розвитку України та глобальної цифрової трансформації» (Державний реєстраційний номер: 0121U109599).

Враховуючи принципи розвитку, що закріплені в Стратегії розвитку Сумського національного аграрного університету на 2021-2025 рр., серед яких є на першому місці – сприяння досягнення цілей сталого розвитку ООН, взаємопов'язаний розвиток, інтеграційна спрямованість, інноваційність тощо, тема дисертаційного дослідження повністю узгоджується з вказаною Стратегією та передбачає досягнення цілей Сталого розвитку ООН.

Окрім того, дисертаційне дослідження виконано з повним урахуванням Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р; Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженої Наказом ДСА України No 168 від 13 квітня 2018 р.; Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 No 1556-р.

Дисертаційне дослідження повністю узгоджується з Указом Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» від 11.06.2021 № 231/2021, відповідно до якого серед основних проблем виявлено перешкоди в доступі до правосуддя та недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя.

Таким чином, наукове дослідження та впровадження в практичну діяльність електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі надає

можливість забезпечити подолання саме негативних явищ, серед яких основним проблематичним аспектом є втрата довіри до правосуддя та порушення прав доступу до правосуддя.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Під час виконання дисертаційної роботи відповідно до вищезазначених мети і завдань було застосовано філософські, загальнонаукові й спеціально-правові методи дослідження. Зокрема, дисертанткою використано діалектичний (підрозділ 1.3, розділи 2, 3), системний (підрозділ 1.3), формально-юридичний (підрозділ 1.2), логіко-аналітичний (розділ 4), компаративістичний (підрозділ 1.1.) методи, а також метод аналізу (підрозділ 1.3), метод теоретико-правового моделювання (розділ 2, 3), метод правового експерименту (підрозділ 4.2). Застосування різноманітних методів і прийомів у їх комплексному взаємозв'язку дозволило досягти мети й завдань дисертаційного дослідження, сформулювати обґрунтовані й практично значущі висновки.

Дисертанткою досліджено значну кількість наукових і нормативних джерел (285), серед них наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених-процесуалістів, а також практика Європейського суду з прав людини, Верховного Суду, Великої Палати Верховного Суду тощо. Використання електронних технологій в цивільному та виконавчому процесі з метою прискорення та оптимізації правосуддя потребують всебічного теоретичного дослідження з огляду на те, що винесення обґрунтованих судових рішень, зокрема, в цивільному судочинстві, та дієве виконання відповідних судових рішень стане одним із першочергових завдань під час післявоєнної відбудови України. 23 червня 2022 р. Україна отримала статус кандидата у члени ЄС, що вимагає, серед іншого, підвищення рівня правосуддя та виконання рішень судів, що засвідчує належний рівень обґрунтованості та актуальності наукових положень, висновків і рекомендацій наукової роботи. Вищезазначене свідчить

про належний рівень опанування дисертанткою методологією наукового дослідження.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної праці А.В. Кожевнікової полягає в тому, що представлена робота є унікальним для науки цивільного процесуального права України комплексним дослідженням, присвяченим вивченню актуальних науково-правових проблем з теорії та практики використання електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі в умовах сталого розвитку нашої держави.

Зокрема, до положень, які засвідчують наявність елементів наукової новизни роботи, належать наступні.

Уперше: (а) запропоновано підхід, за якого здійснено комплексне системне дослідження особливостей реалізації електронних технологій у розрізі двох компонентів науки цивілістичного процесу – у цивільному процесі та виконавчому процесі, що слідує один за одним та пов'язані спільною правовою метою, для виявлення прояву застосування електронних технологій як в ході захисту судом порушеного суб'єктивного права, так і в ході його реального відновлення органами та особами, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів; (б) запропоновано концепцію, що передбачає послідовний цілісний процес впровадження електронних технологій у цивільний та виконавчий процес, який складається з кількох етапів: перший етап характеризується удосконаленням електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі, другий етап полягає у зміні консервативної цивільної процесуальної форми цивільного судочинства та його процедур, третій етап передбачає встановлення зворотнього зв'язку – використання електронних технологій як інструменту вчинення процесуальних дій судом та виконавцем та інтеграцію електронних технологій у цивільний та виконавчий процес; (в) обґрунтовано науково-теоретичну конструкцію поняття

«електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі» з урахуванням оновленого змісту цивільного процесуального законодавства та законодавства про виконавче провадження; (г) розкрито системну модель електронних технологій у цивільному та виконавчому процесах, що розглядається у трьох вимірах: 1) правовому (процесуальному), 2) технологічному та 3) безпековому; (д) доведено, що у процесуально-правовому вимірі концепт електронних технологій впливає на правосуддя у таких напрямках: 1) модернізація правил доказування із урахуванням сучасних електронно-інформаційних технологій, що застосовуються судом та учасниками справи 2) зміна ролі суду – у контексті загальної тенденції сервісної держави зміщується у площину, де суд є надавачем послуг, а учасники справи (користувачі ЄСІТС) – їх споживачами; (е) запропоновано класифікацію видів електронізації у виконавчому процесі на дві групи: внутрішню електронізацію як організаційно-процесуальну діяльність державного чи приватного виконавця щодо використання онлайн ресурсів з метою здійснення виконавчого процесу та зовнішню електронізацію як інформаційну діяльність сторін виконавчого процесу, інших суб'єктів виконавчого процесу, пов'язаних з процесом примусового виконання судових рішень і рішень інших органів; (є) аргументовано нагальну потребу застосування «штучного інтелекту» у виконавчому процесі, що полягатиме у переході до повної автоматизації процесу примусового виконання судового рішення або рішення іншого органу за блоком виконавчих документів про стягнення боргів.

Дисертанткою також сформульовані власні пропозиції щодо удосконалення законодавства, а саме: а) запропоновано внести зміни до частини 11 ст.14 ЦПК України та викласти її в такій редакції: «несанкціоноване втручання в роботу Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та в автоматизований розподіл справ між суддями тягне кримінальну відповідальність»; (б) запропоновано доповнити частину другу статті 8

«Автоматизована система виконавчого провадження» Закону України «Про виконавче провадження»: «абзацем 10 електронна взаємодія органів державної виконавчої служби, приватних виконавців з державними органами, банками, іншими фінансовими установами, небанківськими надавачами платіжних послуг, емітентами електронних грошей»; абзацем 11 отримання виконавцями інформації про боржників, їхнє майно, доходи та кошти, у тому числі конфіденційної з державних електронних баз даних і реєстрів, інших автоматизованих інформаційних систем»; (в) запропоновано доповнити статтю 8 Закону України «Про виконавче провадження» частиною 6 такого змісту: «Банки та інші фінансові установи, небанківські надавачі платіжних послуг, які мають право відкривати платіжні рахунки, емітенти електронних грошей зобов'язані підключитися до електронної взаємодії»; (г) запропоновано частину 5 ст. 48 Закону України «Про виконавче провадження» викласти в такій редакції: «Автоматизована система виконавчого провадження забезпечує автоматизований арешт та списання коштів боржника за виконавчими провадженнями про стягнення заборгованості у порядку, визначеному Міністерством юстиції України та Міністерством фінансів України».

Набули подальшого розвитку положення про: (а) вивчення досвіду та проведення аналізу законодавства зарубіжних країн у цивільному та виконавчому процесі у сфері впровадження електронних технологій; (б) правове застосування технологій штучного інтелекту та блокчейн у цивільному та виконавчому процесах.

Наведене свідчить про достатній рівень наукової унікальності дисертаційного дослідження.

Практична та теоретична значущість наукового дослідження полягає в тому, що що викладені у дисертаційній роботі положення, висновки та пропозиції становлять неодмінний внесок у розвиток науки цивільного процесуального права, в подальшому можуть бути використані у науково-

дослідній сфері, правозастосовній та практичній діяльності, а також мають бути спрямовані на удосконалення цивільного процесуального законодавства України. Також напрацювання дисертантки стануть в нагоді під час освітнього процесу - у процесі підготовки методичних розробок, підручників, а також навчальних посібників з навчальних курсів «Цивільний процес», «Електронний суд», «Виконавче провадження» тощо, під час викладання навчальних дисциплін, пов'язаних з процедурою цифровізації правосуддя та виконання судових рішень, у науково-дослідній роботі здобувачів вищої освіти.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Теоретичні висновки й практичні рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету, основні наукові результати дисертації обговорювалися на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Сформовані в дисертації теоретичні положення, висновки, узагальнення, рекомендації, пропозиції щодо удосконалення законодавства в межах досліджуваної теми обґрунтовані на підставі особистих досліджень, у результаті опрацювання й аналізу наукових, нормативних і статистичних джерел.

Основні положення та висновки, що сформульовані у дисертації, відображено у 7 наукових публікаціях, з яких 4 опубліковано в журналах, що входять до переліку фахових наукових видань України, перелік яких затверджений Міністерством освіти і науки України (категорія Б), 1 стаття у міжнародній базі даних Web of science, 1 стаття у періодичному науковому виданні інших держав, які входять до ОЕСР та/або Європейського Союзу, 1 стаття – у іншому електронному науковому виданні та 10 тез на науково-практичних заходах.

Вищезазначене є свідченням того, що результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані на всеукраїнських та міжнародних наукових заходах.

Структура й обсяг дисертації зумовлені метою, завданнями і предметом дослідження та мають логічну побудову. Робота складається з двох анотацій (українською та англійською мовами), вступу, чотирьох розділів, що включають 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінки, з них 181 сторінки основного тексту, список використаних джерел (285) найменувань – 34 сторінки, додатки – 12 сторінок.

Розділ перший «Теоретико-правові основи електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі» охоплює вивчення таких питань: (а) процесуально-правовий розвиток електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі у світлі Цілей сталого розвитку; (б) стан наукової розробки процесуально-правової категорії електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі; (в) розвиток законодавчої бази у сфері електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі.

Досліджено процесуально-правовий розвиток електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі, розглянуто визначення основних понять та категорій задля науково-теоретичного осмислення електронних технологій, історичну генезу становлення та розвитку інформаційних технологій у судочинстві та при примусовому виконанні судових рішень, а також поступовий розвиток цивільного процесуального законодавства та законодавства про виконавче провадження щодо запровадження електронних технологій.

Зокрема, дисертанткою було запропоновано введення до наукового обігу науково-теоретичної конструкції поняття «електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі процесі» з урахуванням оновленого змісту

цивільного процесуального законодавства та законодавства про виконавче провадження, а також визначення поняття «електронні технології у цивільному та виконавчому процесі» як сукупність інформаційних (автоматизованих), інформаційно-телекомунікаційних систем, сервісів та мереж, а також інформаційно-комунікаційних процесів, спрямованих на здійснення правосуддя судом та примусове виконання судових рішень органами та особами, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, з одного боку, а також на реалізацію процесуальних можливостей учасників цивільного процесу (виконавчого провадження), пов'язаних із забезпеченням права на доступ до правосуддя та права на доступ до примусового виконання рішень, з іншого боку. Такий докладний підхід дисертантки заслуговує на схвалення та підтримку.

Розділ другий «Нормативно-правове регулювання електронних технологій у цивільному процесі» спрямований на дослідження таких питань: (а) правове регулювання Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи у цивільному процесі; (б) електронні докази; (в) електронні судові виклики та повідомлення учасників цивільного процесу; (г) фіксування судового засідання технічними засобами та його проведення у режимі відеоконференції

Серед іншого, у другому розділі було встановлено, що впровадження ЄСІТС має цілу низку вагомих переваг, серед яких доцільно виділити такі: економія ресурсів; економія часу працівників суду та учасників процесу в ході подання документів до суду та їх обробка; відкритість та доступність судової системи; оперативність ознайомлення з інформацією; можливість взаємодії з державними органами та ін. Також дисертанткою було підкреслено, що при відправці судової повістки поштою рекомендованим листом дуже часто порушуються правила доставки судових сповіщень (повідомлень) поштовими працівниками, що негативно впливає на строки розгляду справ та на бюджет

судової установи, оскільки доводиться повторно повідомляти сторін та відкладати судові засідання. Нерідко фізичні та юридичні особи через порушення доставки поштової кореспонденції пропускають строк на оскарження судового рішення чи судові засідання.

Третій розділ дисертаційної роботи «Правове регулювання застосування електронних технологій у виконавчому процесі» присвячений дослідницькому процесу основних питань електронних технологій, що мають місце у виконавчому процесі, а саме: (а) інформаційної системи Автоматизованої системи виконавчого провадження; (б) Єдиному реєстру боржників; (в) автоматизованого арешту коштів боржника.

Підкреслено, що одним із основних рушіїв у розвитку електронних технологій у виконавчому процесі на перспективу має бути Єдина автоматизована система, яка включатиме всі етапи виконавчого провадження, побудована з використанням сучасних електронних технологій та буде становити собою «Електронне виконавче провадження». Впровадженню даної системи має передувати робота зі створення інформаційно-технічних та організаційно-технологічних умов.

У четвертому розділі «Перспективи розвитку електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі» досліджено наступні питання: (а) зарубіжний досвід правового регулювання електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі; (б) проблеми та перспективи розвитку технологій штучного інтелекту та блокчейн у цивільному та виконавчому процесі.

Розглядаючи досвід зарубіжних правових систем, дисертанткою встановлено, що впровадження цифрових технологій у діяльність судів має як позитивний, а і негативний прояв. Зокрема, науково-технічний прогрес і напрацювання у сфері цифрових технологій розвиваються більш прискореними темпами, ніж використання цих напрацювань у діяльності судової системи,

оскільки правова, організаційна та фінансова складові не встигають щодо їх застосування (с.175). Такий висновок заслуговує на схвалення.

Дисертанткою визначено сутність електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі, що представляють собою весь спектр можливих засобів, пов'язаних із поданням документів до суду, повідомлення учасників цивільного судочинства, дистанційної участі у розгляді справи як у суді першої інстанції, так і у разі оскарження судового акту та процесу примусового виконання судового рішення. Їх сутність також спостерігається у трьох вимірах: 1) правовому (процесуальному), 2) технологічному та 3) безпековому. У процесуально-правовому аспекті електронні технології є невід'ємною частиною цивільного та виконавчого процесу та перебувають з ними у нерозривному зв'язку, адже відсутність реєстрації електронного кабінету унеможливило вчинення процесуальних дій значного кола учасників цивільного процесу (адвокатів, нотаріусів, державних та приватних виконавців), ні суд, ні державні чи приватні виконавці не можуть функціонувати без електронних баз даних та реєстрів (с.178). Такі висновки є цілком логічними та обґрунтованими.

З метою досягнення електронної взаємодії виконавців із електронними реєстрами та базами даних запропоновано доповнити ч. 2 ст. 8, ч.6 ст.9, ст. 8, ч. 5. ст.48 «Про виконавче провадження».

Дотримання академічної доброчесності. Вивчення представлених рукопису та анотації, дисертації Кожевнікової А.В. на тему «Електронні технології у цивільному та виконавчому процесу в умовах сталого розвитку», дозволяє зробити висновок щодо повної ідентичності анотації і основних положень дисертації та не дає підґрунтя для констатування допущення дисертанткою порушень академічної доброчесності.

Усе вищевикладене дозволяє надати позитивну оцінку дисертації, відзначити її належний теоретико-методологічний рівень, визначити

самостійність написання цієї дисертаційної роботи й наявність певних елементів наукової новизни, що характерне для рівня роботи «доктор філософії».

Незважаючи на позитивну оцінку дисертаційної роботи А.В. Кожевнікової можна звернути увагу на окремі дискусійні положення, які виявлені в ній, а також висловити наступні зауваження:

1) На сторінці 86 дисертантка зауважує на невдалість назви підсистеми ЄСІТС «Електронний суд», обґрунтовуючи це тим, що відповідний термін є багатограним, охоплює різні технології, що застосовуються в судочинстві, тому бачення електронного суду виключно як одного із функціоналів ЄСІТС не відображає його сутності. Ця теза є доволі обґрунтованою та заслуговує на позитивну оцінку. Водночас, дисертанткою не було надано альтернативного або уточнюючого варіанту назви підсистеми, що видається доречним у світлі піднятого питання.

2) Дисертантка доходить такого висновку: «Вважаємо, що під електронним доказом слід розуміти не лише інформацію, яка міститься на технічному носії, але й таку, яка роздрукована з нього та має доказове значення для справи (адже не завжди у суду при розгляді справи є безпосередня технічна можливість дослідження електронного доказу), а спеціальні технічні засоби мають використовуватися для його перевірки, аналізу та надання оцінки (с. 91 дисертації)». Видається доцільним зазначити, що роздруковану інформацію з технічного носія, більш доречно розглядати у якості паперової копії електронного доказу, яка повинна бути посвідчена в порядку, передбаченому законом. На відміну від звичайного доказу, електронний доказ може бути «лрочитаний», тобто перетворений у форму доступну для сприйняття людиною, лише за допомогою технічних засобів або спеціальних програм. Таку природу електронних доказів потрібно враховувати суду при їх дослідженні та оцінці. Тобто відтворена на папері копія такого доказу не буде визнаватись

оригіналом електронного доказу, а лише його паперовою копією. Відповідно до ч. 3 ст. 100 ЦПК України, паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом, проте вона не може розглядатись і як електронний доказ, адже технічно вона буде копією оригіналу, який міститься на електронному носії.

3) Слід погодитись з пропозицією дисертантки замінити зберігання даних в централізованому файловому сховищі на збереження даних окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи за допомогою використання хмарних технологій, закріпивши таку норму на законодавчому рівні, доповнивши ч. 4 ст. 248 ЦПК України абзацом третім у такій редакції «Протокол судового засідання зберігається у хмарному сховищі Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Разом з тим, вивчення дисертаційної роботи дозволяє дійти висновку, що в ній не було приділено уваги проблемі забезпечення заходів безпеки даних у хмарному сховищі від розкрадання або втрати даних, DDos-атак, можливості проникнення хакерів тощо, що є досить актуальною проблемою у світлі військової агресії російської федерації. Дисертантці варто було б врахувати ці правові та організаційні проблеми, і додатково розглянути питання забезпечення безпеки електронних даних у цивільному та виконавчому процесі.

9. Загальний висновок. Дисертаційна робота Кожевнікової Аліси Вікторівни “Електронні технології у цивільному та виконавчому процесі в умовах сталого розвитку”, яка подана до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 “Право” за спеціальністю 081 “Право” за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, основними результатами обґрунтованості, основними положеннями і результатами, опублікованими у фахових виданнях, новизною постановки та практичним значенням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12

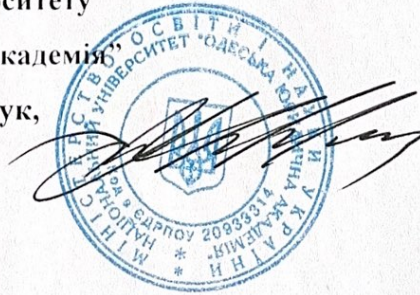
січня 2017 року “Про затвердження вимог до оформлення дисертацій” та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 “Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії” із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022 р., а авторка дисертації Аліса Вікторівна Кожевнікова заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 “Право”.

Доцент кафедри цивільного,
нотаріального та виконавчого процесу
Національного університету
“Одеська юридична академія”
кандидат юридичних наук, доцент

Крістіна ДРОГОЗІЮК

Проректор з наукової роботи,
Національного університету
“Одеська юридична академія”,
доктор юридичних наук,
професор

Мінас АРАКЕЛЯН